

Főszerkesztői köszöntő

Kedves Olvasó,

nagy örömünkre szolgál, hogy újtára indíthatjuk tudományos-ismeretterjesztő folyóiratunkat, melynek neve: *Evangéliumi Fókusz – Teológia és Társadalom*. A reményeink szerint évente (legalább) kétszer megjelenő kiadvány célja a magyar evangéliumi/evangelikál hitű keresztények hitéletének, munkájának és szolgálatának ismeretterjesztő, ismeretmélyítő támogatása felekezeti formában.

Az *Evangéliumi Fókusz* nevet azért választottuk, mert hisszük, hogy életünket, teológiánkat és a világról alkotott képünket egyedül Jézus Krisztus evangéliumának, örömeinek fényében tudjuk helyesen szemlélni. Ezért folyóiratunk célja, hogy lehetőséget adjon a teológiával és/vagy társadalomtudománnyal foglalkozó szakembereknek, hallgatóknak vagy lelkes érdeklődőknek, hogy adott témával kapcsolatos elmélyült kutatásukat színvonalas, sok ember által olvasható formában tegyék közzé. A szerkesztőbizottság szívesen fogad olyan teológiai témájú (pl.: exegézis-írásmagyarázat, hitéleti gyakorlatok, rendszeres teológia, keresztény misszió gyakorlata... stb.) tanulmányokat, melyek segítenek mind a gyakorló igehirdetőknek, mind az egyes teológiai kérdésekben elmélyülni vágyó keresztény embereknek mélyebben és alaposabban megérteni a Szentírás adott területtel kapcsolatos üzenetét.

A folyóirat nevének második része, a *Teológia és Társadalom* arra utal, hogy szeretnénk lehetőséget adni olyan hívő szakembereknek is publikálásra, akik önállóan vagy teológusokkal összefogva társadalomtudományi közelítésű és módszertanú kutatást végeznek, de eredményeiket és kutatási vezérelveiket az evangéliumi hit fényében határozzák meg. Hiszük azt, hogy a keresztény teológiának ma is van mondanivalója korunk társadalmi jelenségeivel kapcsolatban, de ahhoz, hogy mindezeket jól értsük, és magyarázzuk, szükségünk van színvonalas és tudományos szinten is vállalható eredményekre, amit a társadalomtudományi módszertan adhat a kezünkbe. Tudjuk, hogy gyülekezeteink tagjai között található a szakmájukat magas színvonalon gyakorló társadalomkutatókat (pl.: közgazdászok, szociológusok, pszichológusok, statisztikusok, oktatók-nevelők... stb.) akik saját speciális ismereteikkel, de az evangéliumi teológia és hit nézőpontjából segíthetnek megérteni a hívők közösségének, hogy mi folyik körülöttünk a társadalomban, amelynek az egyház is szerves része.

A folyóirat három típusú rovatba fogad, és jelentet meg írásokat. A hosszabb lélegzetű *tanulmányok* a szerzőink adott témában való elmélyült kutatásuk, elemzésük eredményeit tartalmazza. E cikkek egy szakmai lektorálási folyamaton esnek majd át, ami segít a szerzőinknek emelni a végső leközzölt anyag színvonalát. *Kitekintő* rovatunkba olyan rövidebb írásokat várunk, melyek gyors és világos evangéliumi reakciókat fogalmaznak meg egy aktuális esemény, hír vagy folyamat kapcsán, ami a keresztény világban történik. E rovaton belül a nemzetközi evangéliumi misszióra való kitekintés céljából a *Lausanne Global Analysis* folyóirat néhány aktuális tanulmányát is magyar nyelven közreadjuk. Végül *recenzió* rovatunkba olyan rövid ismertetőket/kritikákat várunk keresztény könyvekről vagy egyéb kiadványokról (videoanyag, segédlet... stb.), melyek röviden összefoglalják, miért és hogyan érdemes azokat a hívő embereknek használni.

A most közreadott első évfolyam, első számában három tanulmányt teszünk közzé. Az első cikk *Richard Winter* eredeti, angol nyelvű közleményének fordítása, mely a pszichológia és keresztény tanácsadás, hazánkban is igen vitatott témáját járja körül. E tanulmány példaértékűen bemutatja számunkra, hogy egy szakmailag felkészült

társadalomtudós hogyan tud egyszerre igen mély evangéliumi teológiai tudással rátekinteni egy olyan területre, ami az emberek hétköznapi életét érdemben befolyásolja. A második tanulmány *Szabados Ádám* írása, aki a női apostolság kérdését vizsgálja meg az Andronikoszról és Júnjáról szóló bibliai vers exegézisén keresztül. A tanulmány példaértékét az adja, ahogy a szerző az adott szakasz magyarázatának lehetséges módjait és azok valószínűségét is bemutatja az adott résszel kapcsolatos kutatások fényében. A harmadik cikk szerzője *Terry Cokenour*, aki C. S. Lewis életének kutatásával és a magyarországi missziós tapasztalataival egy inspiráló, új nézőpontot mutat be nekünk az evangélium átadásával kapcsolatban. E tanulmány jól megmutatja, hogy egyes művészeti ágak a képzeletvilágon keresztül sokszor erőteljesebben tudnak üzenetet átadni, mint más, az evangéliumi világban megszokott módszerek, így a művészek élő örömhírvivőkké válhatnak a maguk területén.

Kitekintő rovatunkban a már említett *Lausanne Global Analysis* folyóirat két korábbi cikkét adjuk közre, melynek célja, hogy a magyar olvasóközönség láthassa a globális missziót egy olyan nemzetközi szervezet szemével, ami már sok-sok évtizede ezért a küldetésért él. Az egyik rövid tanulmány az európai menekült-kriszmissziós jelentőségét, a másik a tanítványozó mozgalmak missziós erejét mutatja be. Recenzió rovatunkban egy ószövetségi kommentárról és egy híres lelkeségi műről adunk közre 1-1 rövid bemutatást.

Minden olvasónk számára kívánjuk, hogy folyóiratunk építő módon szolgálja életét és szolgálatát a mi Urunk Jézus Krisztusban!

A szerkesztőbizottság nevében

Baji Péter

főszerkesztő

Tanulmányok

AZ IGAZSÁG NYOMÁBAN: PSZICHOLÓGIA ÉS A KERESZTÉNY LELKIGONDOZÁS¹

RICHARD WINTER²

Absztrakt

E tanulmány a kereszténység és a pszichológia kapcsolatát övező vita két központi területét tárja fel. A teremtett világot, mint Isten általános kinyilatkoztatását alapul véve lehetőség nyílik a témában a keresztény hitet nem valló szakemberekkel egy közös alapról építkező párbeszédre, azonban világosan meg kell határoznunk az igazságot a tévedésektől a filozófiai előfeltételezések, célok és pszichológiai módszerek szintjén. Az alábbiakban egy bibliai integrációs modell kerül bemutatásra, mely a különböző pszichológiai megközelítéseket köti össze a bibliai világgéppel egy diagramszerű ábra segítségével. Ennek célja a bibliai pozíció világos meghatározása a pszichológia sokrétű tématerületein belül. A cikk lehetőséget teremt az egészséges dialógusra (ahogy „a vassal élesítik a vasat”) azok között, akik hűségesek szeretnének maradni ahhoz, Aki a Szentírás kinyilatkoztatását adta nekünk, amin keresztül a pszichológiai és szociológiai „igazságokat” mérlegre tehetjük. Végső soron minden keresztény törekvésünkben a tévedések és a bálványimádás elkerülése érdekében kritikus fontossággal bír Isten egyedi kinyilatkoztatása a Bibliában és a Vele való személyes kapcsolat.

Kulcsszavak: pszichológia, lelkigondozás, kereszténység, integrációs modell

1. Bevezetés

A 21. századi nyugati világot elárasztották a legkülönbözőbb lelki tanácsadó és pszichoterápiás módszerek. Ezeket az elméleteket és technikákat a legtöbb terápiás szakember keverten alkalmazza a saját gyakorlati tapasztalatai alapján, mindez pedig jól illeszkedik a posztmodern kor szelleméhez, ahol a szakmán belül egyetlen elmélet vagy iskola sem válhat dominánssá. A mai helyzet megértéséhez viszont fontos áttekintenünk a 20. századi pszichológia gyökereit.

Az 1900-as évektől kezdődően a különböző pszichológiai és pszichiátriai iskolák száma növekedésnek indult, és napjaink legtöbb terápiás gyakorlata az általuk kialakított módszerekből származik. A pszichológia már a kezdetektől törekedett arra, hogy önálló tudománnyá erősödjön és a természettudományokhoz hasonló elfogadottságra tegyen szert. Természetesen az ezt megelőző időkben sem volt hiány pszichológiai, lelkigondozó vagy pszichoterápiás gyakorlatokban a különböző kultúrákon belül, de ezek nem alkottak összefüggő, megalapozott és szisztematikus tudományos tudást és módszertani arzenált. Évszázadokon át rengeteg gyakorlati bölcsesség keveredett a tudatlansággal és babonával az adott kor szekuláris terápiáiban. A korai egyházatyák, a reformátorok és a puritánok mindeközben a pásztori tanácsadás irodalmának hatalmas kincseshányáját hagyták ránk.³ A *Journal of Psychology and Christianity*⁴ folyóirat egy tematikus számot szentelt annak, hogy

1 A tanulmány eredeti megjelenési adatai: Richard Winter (2005): The Search for Truth in Psychology and Counseling. *Presbyterion* 31(1), 18-36.

2 Richard Winter pszichiáter szakorvos sok éven át a LAbri Fellowship in England szervezet munkájában vett részt. Ezután nyugdíjazásáig a Covenant Theological Seminary egyetem gyakorlati teológia professzora és a keresztény lelkigondozói képzés igazgatója volt az Egyesült Államokban.

3 Benner 1988; Clebsch, Jaekle 1964; Holifield 1983; McNeil 1951; Oden 1994

4 Winter 1988

áttekintést adjon többek között Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás és Richard Baxter hozzájárulásáról a lelkipozás fejlődéséhez. Eric Johnson és Stanton Jones pedig fontos betekintést nyújtanak a keresztények történetéről a pszichológián belül a *Psychology and Christianity: Four Views*⁵ című könyvükben.

A 19. század végén és a 20. században a keresztény egyházakra erősen hatottak a különböző megújulási mozgalmak, mint a pietizmus, és a liberalizmus korai változata is éreztette hatását. Mindeközben azonban szem elől veszítették az emberi szívben rejlő mély romlottságot, melyet a korai puritánok még nagyon jól értettek. Emiatt pedig az emberi bűnre és összetörtségre egy viszonylag egyszerű és felületes megoldást kínáltak. Powlison például azt írja az evanglikál fundamentalizmus akkori generációjáról, hogy leegyszerűsített képleteket és közhelyeket kínáltak, így „az egyház gyenge volt, míg a pszichológia erős.”⁶ A megértés e szomorú hiánya vezetett az evanglikál gyülekezetekben ahhoz, hogy lelkes és jó szándékú emberek, akik hatékonyabban akarták szolgálni a megsebzett embertársaikat olyan világi pszichológiai módszereket hoztak be a gyülekezetekbe elővigyázatosság és bármilyen kritika nélkül, melyek kifejezetten a humanista világnézetből fakadtak. Azóta csak napjainkban, a 2000-es évek fordulójától kezdve (kivéve néhány rövid fellángolást az 1970-es és '80-as években) kezdik a keresztények visszanyerni az elveszett szerepüket a szakmában azáltal, hogy adekvát antropológiai és pszichológiai alapvetéseket fogalmaznak meg a Biblia emberképe alapján.

Igen nagy szükség van tehát olyan mentális egészséggel foglalkozó szakemberekre, akik mind a teológia, mind a pszichológia területén elegendően képzettek ahhoz, hogy képesek legyenek az igazságot a tévedésektől megkülönböztetni a világi pszichológián belül. Az elmúlt évtizedben megújult érdeklődés övezte a pszichológia és teológia tudományának kapcsolatát olyan szaklapokban, mint a *Journal of Psychology and Theology*⁷, a *Journal of Psychology and Christianity*⁸ vagy a *Journal of Biblical Counseling*⁹. A keresztény tanácsadók amerikai szövetsége¹⁰ pedig szponzorálta az ún. „Genfi Konferenciákat”, amelyek deklaráltan „klinikai és teológiai szimpóziumok akadémikusoknak, tanácsadóknak és pásztoroknak” a teológia és terápia közötti dialógus fenntartására.

2. Az igazság nyomában az emberi természettel kapcsolatban

A lelkipozás, a pszichoterápia és a pszichiátria területén a 20. század eleje óta legalább hét különböző domináns iskola fejlődött ki (1. ábra). Az 1. ábra bal alsó sarkában található három kör reprezentálja a pszichoanalízist, a behaviorista irányzatot (ezeket nevezzük az első és második hullámnak a pszichológiában), illetve az organikus/orvosi megközelítést. Ezek mind a természettudomány materialista filozófiájából nőttek ki azokban az időkben, amikor az volt a kutatók fő meggyőződése, hogy a teljes valóság alapvetően a természettudományos módszertannal írható le. E három iskola emberképe, és az emberi problémákkal kapcsolatos látásmódja nagyrészt a determinista, mechanikus, naturalisztikus és redukcionista jelzőkkel írható le¹¹. Keresztény nézőpontból ezek az iskolák eredeti formájukban az embert dehumanizálják, így kevesebbnek látnak minket, mint amik valójában vagyunk: komplex gépeknek vagy állatoknak, akiknek elenyésző felelősségük vagy jelentőségük van a világban.

5 Johnson, Jones 2000

6 Powlison 1992, 205. o.

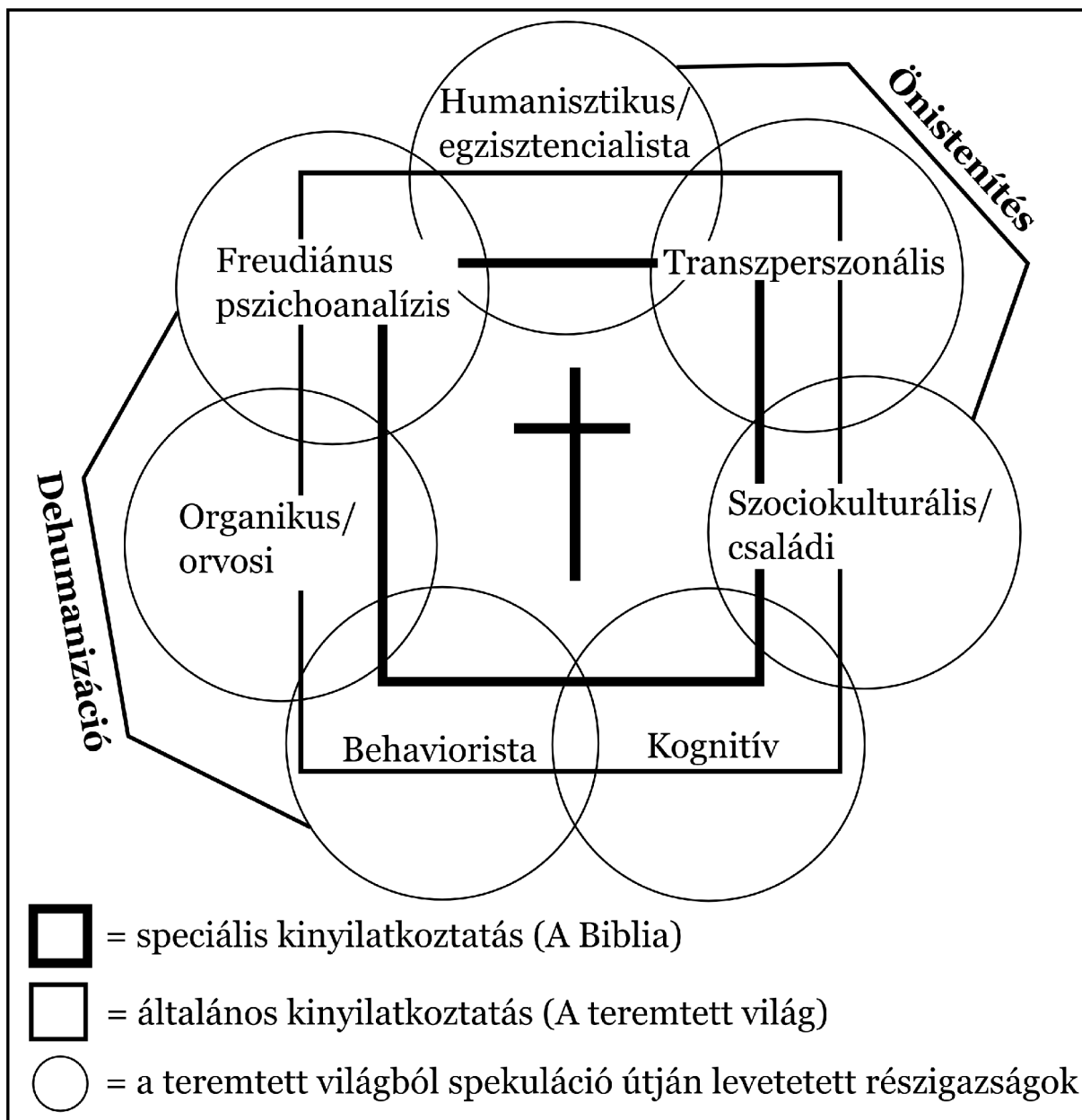
7 Lásd 23. évfolyam 4. szám.

8 Lásd 15. évfolyam 2. szám és 16. évfolyam 4. szám.

9 Bővebben erről a vitáról, és annak integrálásáról a modern és posztmodern kontextusokba lásd Hurding 1998

10 American Association of Christian Counselors

11 Ez a fajta emberkép és törekvés a XX. század második felében alapvetően jellemezte az összes társadalomtudományt, és célja az volt, hogy az emberek döntéseit determinisztikusan meghatározó külső törvényszerűségeket keressen, ahogy a természettudósok a természet törvényszerűségeit írják le. Ezzel az egyoldalú emberképpel azonban a „világi” tudomány is felhagyott. (A fordító megjegyzése.)

1. ábra

Az 1950-es és 1960-as évtizedekben Carl Rogers és Abraham Maslow fejlesztették ki a humanisztikus pszichológiát (mint harmadik hullámot), melyben úgy reagáltak a pszichológiában akkoriban uralkodó mechanikus és determinista emberképre, hogy sokkal kevésbé láttatták determinisztikus módon az emberi természetet. Rogers és Maslow vissza kívánták állítani az ember jelentőségét, méltóságát, felelősségét és szabadságát, természetesen kezdetben Istenre vagy a természetfeletti dolgokra semmit nem hivatkozva. Carl Rogers így ír erről: „A tapasztalat számomra a legvégső tekintély... A tapasztalat az, amihez újra és újra vissza kell térnem, hogy felfedezhessem közelebről az igazságot, ahogy az valósággá válik bennem. Sem a Biblia sem a próféták, nem Freud sem a kutatás, sem isteni vagy emberi kinyilatkoztatások nem élvezhetnek előnyt a saját közvetlen tapasztalataimmal szemben.”¹²

¹² Rogers 1961, 23-24. o.

Filozófiai értelemben ez a látásmód a humanista és egzisztencialista világnézetben gyökerezik. Sőt létezik a pszichoterápiának egy különálló egzisztencialista iskolája, melyet többek között Viktor Frankl és Rollo May nevével szoktak fémjelezni, és ez az irányzat nagy hangsúlyt fektet az ember saját céljának és jelentőségének érzékelésére. Az 1970-es években a transzperszonális pszichológia (a negyedik hullám) vett erős lendületet, mely nyitott volt a spiritualitásra és a keleti misztikára. Az irányzat kulcsfigurái itt Maslow, Assagioli és Wilber voltak. Abraham Maslow szerint „*transzcendens és transzperszonális dolgok nélkül beteggé válunk... Szükségünk van valamire, ami 'nagyobb nálunk' és amit imádkozhatunk, valamint elkötelezhetjük magunkat egy új, természetes, empirikus, nem-gyülekezeti értelemben...*”¹³

A transzperszonális pszichológia napjainkban erőteljes és egyre divatosabb. Carl Jung a vallási háttéréből adódóan¹⁴ egyfajta hidat képezett a korábbi pszichoanalitikus pszichológia és a humanisztikus illetve transzperszonális iskolák között. Keresztény nézőpontból vizsgálva ezeket az irányzatokat megállapíthatjuk, hogy a korai iskolákkal ellentétben ők igyekeztek istenszerűvé tenni az emberi természetet azt állítva, hogy minden, amire igazán szükségünk van megtalálható bennünk, így saját erőfeszítéseinkkel istenhez hasonlóvá válhatunk vagy már eleve istenek vagyunk, csak ezt fel kell ismernünk magunkban.

A kognitív és késői kognitív behaviorista iskolák, amik filozófiai szempontból a humanista gondolatrendszer oldalhajtásainak számítottak, igyekeztek definiálni az irracionális és maladaptív¹⁵ gondolkodási sémákat és szokásokat. A hasonlóan humanista alapokkal bíró és az előzővel azonos időben megjelenő szociokulturális és családi rendszerek iskolái a fókuszukat áthelyezték az egyének patológiájáról a diszfunkciós családok vagy társadalmak vizsgálatára, amelyek körülveszik és befolyásolják az egyéneket.

Az 1. ábrán található összes kör egy adott filozófiát vagy világnézetet mutat be. Ezek közül egyik sem tekinthető semlegesnek. Mindegyik igyekszik megválaszolni az élet legnagyobb kérdéseit: *Honnan jöttünk? Miért vannak problémáink az életben? Honnan tudhatjuk mi a helyes és helytelen? Mi az életünk célja? Hogyan kellene élnünk? Mi a sorsunk?*

Ha a kereszténység igaz, és ez az igazság Istennek a Bibliában megtalálható kinyilatkoztatásán alapul, akkor a többi filozófiai nézet legjobb esetben is részigazság, legrosszabb esetben pedig félrevezető és hamis. Minden tudós férfi és nő Isten képére lett megteremtve, még akkor is, ha ezt nem mindenki ismeri el, mégis tudományos munkájuk során Isten teremtett világának részeit írják le. A hétköznapi életükben, ahogy azt a továbbiakban látni fogjuk, nem tudnak elmenekülni a valóság határain kívülre, amit Isten hozott létre, még akkor sem, ha ők nem hisznek Benne.

3. Kinyilatkoztatások és feltételezések az igazság keresésekor

Az 1. ábrán a központi megvastagított téglalapon belüli rész jelöli a keresztény világnézetet, ami a Szentírás „speciális kinyilatkoztatásán” alapul. Az ezen kívül eső vékonyabb téglalap jelöli Isten „általános kinyilatkoztatását” a teremtett világon keresztül, és ebbe beletartozik maga az ember is. A keresztény értelmezés alapvetően a megfigyelésen és a kinyilatkoztatáson áll, míg a nem-keresztény a megfigyelésből és az arre épített feltételezésekből épül fel. A nem-keresztény nézetek tehát a természetből jövő általános isteni kinyilatkoztatás kutatásán alapulnak, bár a nem-keresztény kutatók mindezt a természetfeletti kihagyásával teszik, és az eredményeket különböző világnézeteik alapján értelmezik. A körök itt részigazságokat jelölnek

13 Maslow 1968, 4. o.

14 Édesapja református lelkész volt. (A fordító megjegyzése.)

15 Rosszul alkalmazkodó, nem célravezető viselkedési forma, mely negatív következményekkel jár az ember életében. (A fordító megjegyzése.)

a hibás értelmezési kereten belül. Azok a területek, amelyek a körök és téglalapok metszetét alkotják a keresztény és nem-keresztény világnézet közötti közös alapot jelentik. Az általános kinyilatkoztatásról szóló keresztény felfogást Kálvin az *Institutio* című művében így fogalmazta meg: „Valahányszor tehát világi írók akadnak kezünkbe, az igazságnak bennük tündöklő csodálatos fénye arra figyelmeztessen minket, hogy az emberi értelem, bár eredeti tiszta állapotából kiesett s megromlott, mindazáltal Isten kiváló ajándékaival van felruházva és ékesítve jelenleg is. Ha elgondoljuk, hogy az igazság egyedüli forrása Isten Lelke, magát az igazságot nem fogjuk visszautasítani, sem megvetni, akárhol tündököljék is felénk... Mivel Isten azt akarta, hogy minket a hitetlenek munkája és szolgálata támogasson a természettudományokban, dialektikában, matematikában s más ilyenekben, e munkát és szolgálatot igénybe kell vennünk, nehogy ha Istennek bennük önként felajánlott ajándékait figyelmen kívül hagyjuk, tunyáságunknak méltó büntetését vegyük.”¹⁶

Van Til, a teológus mindezt hasonlóan fejezi ki: „Az aktuális helyzet így mindig is az igazság és tévedés keveréke. Az 'Isten nélküli' világi ember már ismeri Istent, és saját állapotának dacára valamilyen mértékben elfogadja Istent. Az isteni teremtettségénél fogva, az istenség kiirathatatlan belső érzékelése miatt és Isten visszatartó általános kegyelméből azok, akik utálják Istent, mégis ismerik Őt, bár korlátozottan, és ezért jó dolgokat tesznek.”¹⁷

Az igazság és tévedés keveredése

A következőkben néhány példa segít megvilágítani az igazság és a tévedés keveredését. Freud például teljes mértékben ateista volt, és a vallást alapvetően neurózisnak tekintette, mégis nagyon pontosan be tudta mutatni a belső elidegenedés és lelki felbomlás azon mélységeit, amelyeket a szívünk mélyén átélünk. A szuperego és az ID¹⁸ közötti szakadék leírásában, ahol kiemeli a különbséget a „kellene” és „akarom” belső indítatások között Freud hasonló dolgokat fogalmaz meg, mint Pál apostol a Róma 7,15-ben: „Mert magam sem értem mit teszek. Mert nem azt teszem, amit akarok, hanem azt teszem, amit gyűlölök.”¹⁹ A poszt-freudai lélekelemzők már kevésbé voltak redukcionista elődjükhöz képest, viszont további meglátásokat fogalmaztak meg a korai szülő-gyerek kapcsolat komplex világával kapcsolatban. Egy nagyon gyakorlati példával illusztrálva, John Bowlbynek²⁰ a gyermekkori ragaszkodás és elveszettség érzésével kapcsolatos kutatásai nyomán alakult ki az a gyakorlat, hogy ma a szülők ott maradhatnak fiatal gyermekeikkel a kórházban, ha azoknak több napos kezelésre van szükségük.

B. F. Skinner és más behavioristák leírták azt, hogy mi emberek milyen módon hasonlítunk az állatokra viselkedésünkben, és hogyan befolyásol minket saját környezetünk. Van igazság abban, hogy valamilyen szinten formál minket a neveltetésünk és a kultúránk, amiben felnövünk, azonban a szigorúan vett behavioristákkal ellentétben keresztényként nem hihetjük, hogy életünket teljesen determinálja a környezetünk.

Vannak olyan pszichiáterek, akik alapvetően az organikus/orvosi modellt alkalmazzák értelmezési keretként, így viszont az érzelmek összességét gyakran az agy neurotranszmitter-funkcióinak működésével magyarázzák. Újra elmondhatjuk, hogy az agyunk kémiaja valóban hatással van ránk. Az antipszichotikus gyógyszerek például a skizofrénia esetén drámaian és sokszor életmentően hatékonyak tudnak lenni, vagy például az antidepresszánsok is hasznosak a klinikai depresszió tüneteinek enyhítésére. Ennek ellenére mi emberek többek vagyunk, mint egyszerű biokémiai rendszerek.

16 Kálvin 1552/1962, II. 15.16., 236-237. o.

17 Frame 1995, 86. o.

18 Freud definíciója szerint a szuperego az ember lelkiismerete, mely a társadalom értékeit és erkölcsi normáit képviseli. Az ID pedig a személyiség legprimitívebb része, melyben a személy alapvető ösztönei vannak, amiket azonnal ki szeretne elégíteni.

19 A tanulmány fordítása során a Szentírásból származó idézetek az ún. Újkároli (2011-ben revidiált Károli) fordításból származnak.

20 Bowlby 1969

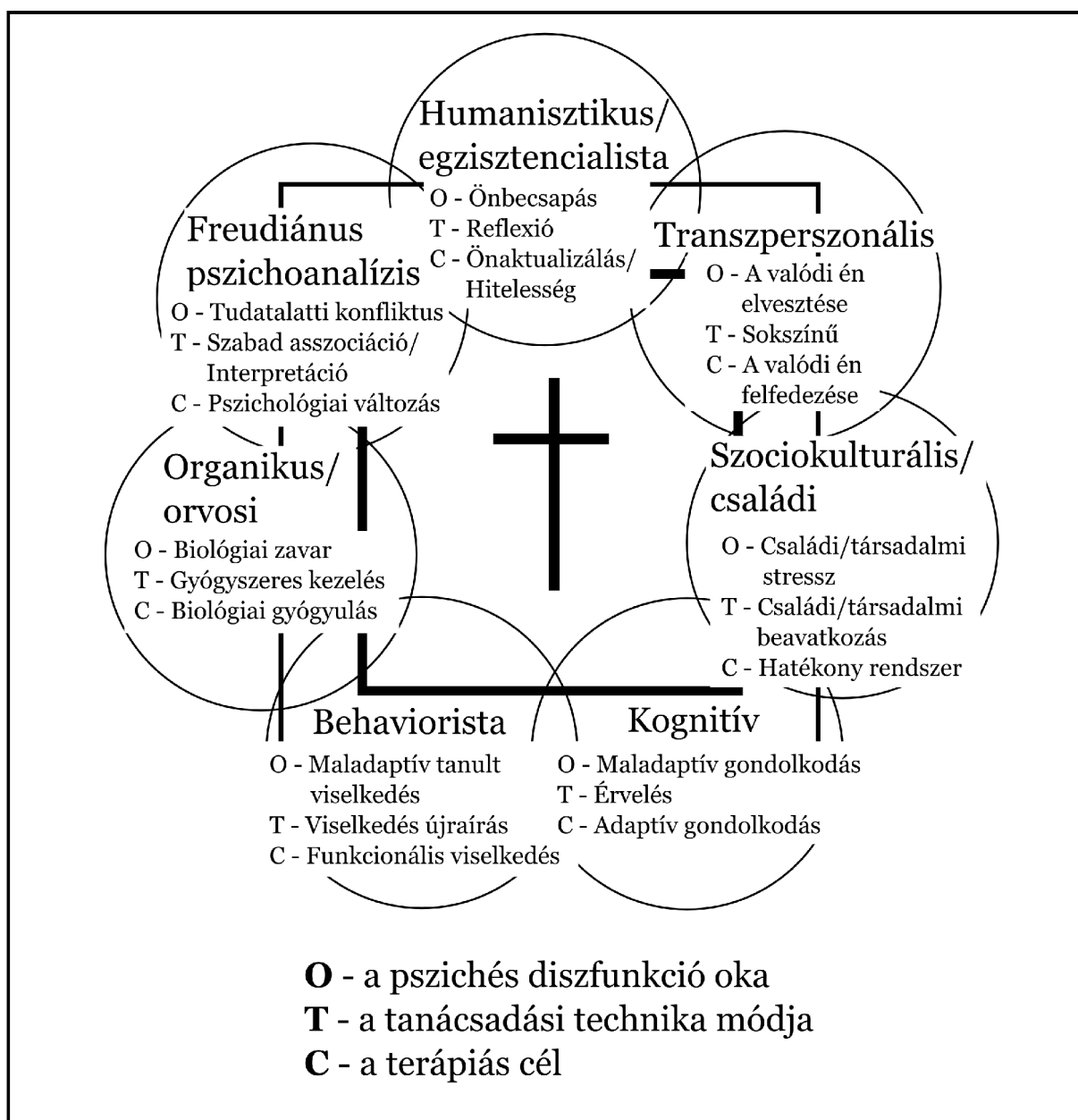
Egy humanisztikus pszichológus helyesen jár el, amikor hangsúlyozza az emberi méltóságunk és felelősségünk szerepét, de mindeközben figyelmen kívül hagyja, hogy szükségünk van Istenre vagy valamilyen rajtunk kívül álló értékrendszerre, amiben e felelősséget értelmezhetjük. E pszichológusok szerint, amire igazán szükségünk van, az megtalálható bennünk. Egy kognitív terapeuta korrektül hangsúlyozza a gondolkodásunk szerepét az érzelmi világunk formálásában, azonban hajlamos a hibás gondolkodásra egyszerűsíteni minden problémánk eredeti okát. Egy családi háttérrel foglalkozó szakember helyesen hívja fel a figyelmet az ember kapcsolatrendszerének szerepére, amelyben él, de sokszor ezt személyes döntési felelősségének alulértékelésével teszi. A transzperszonális pszichológus felismeri, hogy szükségünk van valami nálunk nagyobbra, és helyesen veszi elő újra a természetfeletti szerepét az életünkben, azonban gyakran a megoldást a saját belső „istenségünknek” feltárásában látja valamilyen pszicho-spirituális gyakorlaton keresztül.

Az 1. ábrán látható körök metszik a központi téglalapokat, jelezve a közös területeket a pszichológia és keresztény igazság között. A körök azonban részben e téglalapok területén kívül esnek: ezek azok a területek, ahol a pszichológia magyarázatai eltérnek a valóság keresztény értelmezésétől. Valójában az összes kör egyfajta szemüveggé értelmezhető, amin keresztül láthatjuk és értelmezhetjük a valóságot.

A valóságot tisztán mutató szemüveg nyomában

A 2. ábrán az új körökön belül az egyszerűség és világosság kedvéért minden pszichológiai iskola lényege kivonatolva van három fő dimenzió mentén. Az első a pszichés diszfunkció oka (O), a második a tanácsadási technika módja (T) a harmadik pedig a terápiás cél (C) a rendszeren belül. Ezek a kategóriák *Comer Abnormal Psychology*²¹ című tankönyvéből származnak.

21 Comer 2004

2. ábra

Az egyes körök a pszichológiai és szociológiai adatok alapján levezetett elméleti rendszereket mutatják be. Azt mondhatjuk, hogy minden kör tulajdonképpen napjaink tudományos vizsgálatának egy-egy szemüvegét, szemszögét mutatja, melyeket a Szentírás fényében kell megvizsgálnunk. Kálvin is például úgy beszél a Bibliáról, mint egy „szemüvegről”: „Az idősek számára, vagy akiknek a látása valamilyen módon már elhomályosodott, ha megmutatod a legszebb könyvet, habár látják az írásjeleket, nehezen tudnak összeolvasni két szót. Viszont a szemüvegük segítségével rögtön elkezdnek világosan olvasni, így van ez a Szentírással is... eloszlatja a homályt és tisztánlátást ad nekünk...”²²

22 Kálvin 1559/1936, 80. o.

Teljesen világos, hogy amilyen választott szemüvegen keresztül szemléljük a valóságot, az biztosan befolyásolja azt, amit látunk, ahogyan értelmezzük a látottakat, és ahogyan reagálunk ezekre. Kuhn²³ és Polányi²⁴ filozófusok rámutattak arra, hogy a tudományos megfigyelőknek, vagyis a kutatóknak szinte mindig vannak előfeltételezései, így senki nem állíthatja magáról, hogy objektív és pártatlan megfigyelő. Mindenki egyfajta szemüvegen keresztül látja és értelmezi a világot. A keresztény ember nem kevesebbet állít, minthogy egyetlen igaz „szemüveg” létezik mely lehetővé teszi számunkra, hogy a legtisztábban és legpontosabban lássunk. Csak e szemüveg használatakor vesszük észre, hogy korábbi látásunk mennyire homályos és torz volt. Viszont szemüvegünk képe is időnként kissé elhomályosodhat azért, mert a saját Szentírás-értelmezésünk nem teljesen pontos, így tehát a teológiánkat is ki kell igazítanunk a hibás területeken.

Az ún. puha tudományok, mint a pszichológia és szociológia – összehasonlítva a kemény tudományokkal, mint az anatómia vagy pszichiátria – sokkal inkább ki vannak téve a torzulásoknak, mivel leírásaik, magyarázataik és megoldási javaslatok sokkal inkább függenek a kutatók világnézetétől (szemüvegétől). Ez nem azt jelenti, hogy e tudományoknak semmi értéke nincs, de ahogy a bibliai kinyilatkoztatás fényében teszteljük a pontosságukat, gondosan el kell választanunk a közös alapjainkat, különbségeinket és a torzulásait. Közös nevezőt és eltéréseket is fogunk látni a filozófiai feltevések és értékek, a célok valamint a módszertan és a terápiás technikák területén. Néhány tudományos munka már született ezekkel kapcsolatban²⁵, ennek a tanulmánynak a célja elsősorban ezek áttekintése és rövid összefoglalása.

Posztmodernizmus és összetett terápiák

Az 1. ábrán található iskolákból a terápiás módszerek valóságos svédasztala nőtt ki. Néhány ezek közül szintisztán egy adott irányzathoz tartozik, mások az adott körök bizonyos kombinációiból jöttek létre. Napjaink legtöbb terapeutája valószínűleg azt mondaná magáról, hogy eklektikus vagy pragmatikus megközelítéssel dolgozik. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az adott irányzatokból azokat az elemeket használja, melyek jól illenek a terapeuta személyiségéhez, világnézetéhez, kedvéhez vagy éppen a páciens adott napi szükségletéhez. Ez a posztmodern pragmatizmus sok más tudományágban is népszerű, és jól tükröz egy viszonylag új keletű²⁶, mély filozófiai fordulatot. Hurding²⁷ például a lelkipásztori teológia és pasztorálpszichológia egymásra hatása kapcsán hívta fel a figyelmet erre a vitára.

A felvilágosodás óta az általános meggyőződés tartotta magát a tudományos világban, hogy létezik valamilyen univerzális igazság, és ez megismerhető akár az objektív, racionalista logikai tudományon és észérveken keresztül, akár szubjektív, intuitív, nem-racionális tapasztalatokon keresztül²⁸. Ez volt az ún. modernitás hite az utóbbi két évszázadban. Napjainkban a poszt-pozitivisták, posztmodern világban nem hisznek abban, hogy bármilyen univerzális igazság létezne, s mindez felfedezhető és tudható volna. Így minden embernek szubjektív látásmódja van a világról. Ez a filozófia alapvetően szemben áll azzal a keresztény világnézettel, amely azt állítja, hogy Isten kinyilatkoztatta az igazságot, ami igaz minden emberre és minden korban. Ez az igazság magáról Istenről, az ember eredetéről, a jelenlegi állapotunkról szól, és meghatároz egy etikai keretrendszert is a hétköznapi élethez, valamint beszél az ember végső sorsáról is. Ez a keresztény világnézet nem zárja ki azt a tényt, hogy minden egyes személy látásmódja a valóságról tartalmaz szubjektív elemeket, azonban azt kijelenti, hogy van objektív igazság, ami felé elmozdulhatunk, amit megismerhetünk tudomá-

23 Kuhn 1970, 1977

24 Polányi 1958

25 Lásd Hurding 1985, 2003; Jones, Butman 1991

26 A társadalomtudományok posztmodern fordulatát alapvetően az 1990-es évektől látjuk egyre felerősödőnek, a cikk írásának időpontjában ez még csak egy másfél évtizedes jelenség volt. (A fordító megjegyzése.)

27 Hurding 1998

28 Itt a szerző a felvilágosodás korában létrejövő racionalizmus és empirizmus hatásáról beszél. (A fordító megjegyzése.)

nyos és tapasztalati úton is. Természetesen a tudásunk földi életünkben a véges emberi értelmünk, és bukottságunk miatt korlátos.

A posztmodernizmus befolyása a pszichológiára különösen tetten érhető az ún. megoldásközpontú illetve a narratív terápiaikban. (Ezek akár külön körök is lehetnének az ábránkon.) Itt a hangsúly a nyelv hatalmán van melynek feladata létrehozni a valóságot, illetve a kliensek problémáit más jelentéssel felruházni. Az emberi kapcsolatok itt hatalmi harcokként vannak definiálva, ahol áldozatok vannak, akiket védeni kell és elnyomók, akiket felelősségre kell vonni. Senki nem állítja, hogy az ő identitásának lenne egy belső magja, hiszen maga az identitás egy tetszőleges, szabadon alakítható társadalmi konstrukció. Végső soron, egyes terapeuták teljes ellentmondásosságba jutnak. Fidelibus szerint „*azért dolgoznak, hogy a klienseik állapotán javítsanak, miközben tagadják az effajta értékítéletek (ti. jó lelkiállapotban lenni – a fordító megj.) elfogadhatóságát.*”²⁹ A keresztények számára egyértelműen problémás az ebben a filozófiai keretrendszerben való gondolkodás, ennek ellenére a terápia során a narratív terapeuták helyesen érzékelik sok kliens történetében az elnyomó aspektusokat. Munkájuk során mélyen tisztelik az emberi méltóságot és kreativitást, kiváló kérdéseket tesznek fel, és reményt adnak arra nézve, hogy a változás lehetséges. Itt is láthatunk részizgagságokat egy hibás gondolkodási rendszeren belül.

Sok nyarat töltöttem Maine ködbe borult partjainál vitorlást vezetni tanulva. Még ha van is iránytűm és kidolgozott elektronikus navigációs eszközöm, térkép nélkül a számomra hozzáférhető információk igen korlátozottak, így végül fogalmam sem lesz arról, merre hajózom valójában. Úgy tűnik, hogy akik elvetették annak a lehetőségét, hogy Isten kinyilatkoztatta az igazságot a Szentírásban, kidobták a térképüket a hajójukból, így pedig a relativizmus és a szubjektivitás kulturális kódében kénytelenek vitorlázni, folyamatosan kitéve a zátonyra futás veszélyének. Azt feltételezni, hogy nincsenek „előre megadott” szabályok Isten univerzumában, és ezért létrehozni a saját szabályainkat, nem adhat biztos bázist a tudomány, az erkölcs, az értelem vagy a remény számára. Egy kereszténynek a térkép a Biblia, és e térkép olvasása ad igazi jelentést a körülöttünk lévő világból összeszedett információknak.

4. Általános és speciális kinyilatkoztatás

Amikor megértjük az általános kinyilatkoztatás lényegét, akkor az a pszichológia tudományának értékeléséhez vezet el minket. Ez a felismerés része annak a küldetésnek, amit Isten az emberiségnek adott a teremtéskor, hogy uralkodjon a Földön annak felfedezésével és fejlesztésével. Maga a Biblia mondja el nekünk, hogy már csupán a teremtett világ vizsgálatával következtethetünk Istenre és az Ő jellemének egyes dolgaira (Róma 1,19-20; Zsolt 19,1-4). Shakespeare szavaival érve „*a fák nyelve, a csörgedező patakok könyvei, a kövek prédikációi és minden jó körülöttünk*” erről szól³⁰. A Római levél 2,14-15 része kijelenti, hogy Isten törvénye a szívünkbe van írva, és habár a szívünk a bűn miatt eltorzult és megkeményedett, mégis a lelkiismeretünk időnként emlékeztet Isten törvényére. Fontos felismernünk például, hogy Mózes törvényének részeit párhuzamosan megtalálhatjuk az ókori Babilon és Assíria pogány törvénykönyveiben. Az utóbbi törvények már fél évszázaddal hamarabb le lettek írva, mint hogy Isten törvénye Mózesnek adatott³¹. A Biblia arra is felhívja a figyelmet, hogy Isten nyomait abban a kreativitásban is megláthatjuk, melyet a lázadó Káin utódai kaptak a mezőgazdaság, a zene és a kovácsmesterség területén (1Móz 4,20-22). Ezt a tudományos tudást és mesterséget később Isten népe felhasználta az istentiszteletéhez.

A Biblia arra is rávilágít, hogy a természet oktathat minket a saját életünkkel kapcsolatban: például tanulhatunk a hangyák szorgalmas és kemény munkájából (Péld 6,6-8). Egy földműves az adott magok elvetésének

29 Fidelibus 1996, 160. o.

30 Shakespeare 1974

31 Hurley, Berry, 1997

pontos módszerét és időszakát nem a Szentírásból vagy Isten személyes hangjának kijelentéséből tanulja meg, hanem türelmes és hosszadalmas megfigyelések sorozatából, melyet átadhat a következő generációnak. De ezeken a tapasztalatokon keresztül a Szentírás szerint „Isten vezeti és tanítja őt a helyes útra” (Ézs 28,23-29). Hasonlóan fontos tanulnunk a szüleink és az idősebb emberek bölcsességéből és tapasztalataiból (Péld 1,8). A Prédikátor és Példabeszédek könyvének bölcs emberei sokat tanultak az étellel kapcsolatos megfigyeléseikből és a már korokban hozzáférhető bölcsességirodalomból. „Hallja ezt a bölcs, és növelje tudását, és az értelmes helyes tanácsokra tegyen szert, hogy megértse a példabeszédeket és példázatokat, a bölcsök beszédeit és találós meséit.” (Péld 1,5-6). Ők képesek voltak megérteni azt, hogy mi az igaz és hasznos, mert elkötelezték magukat Isten, és a Szentírásban általa kinyilatkoztatott igazság felé. A bölcs tanító „töprengett, kutakodott és sok bölcs mondást szerzett” (Préd 12,9). Az emberek tanácsért ezekhez a bölcsökhöz fordultak, a prófétákhoz és a papokhoz (Jer 18,18).

A Biblia nem egy biológiáról, fiziológiáról, geológiáról vagy orvostudományról írt tankönyv, és nem is várjuk el, hogy az legyen. Mégis a Szentírás részben pszichológiai és szociológiai tankönyv. Hiszen foglalkozik az emberi kapcsolatokkal, attitűdökkel, gondolkozásmódokkal, érzelmekkel és viselkedéssel, melyekkel kapcsolatban egyrészt konkrét utasításokat kaphatunk, másrészt olyan emberek történeteiből tanulhatunk, amikből okulva jó dolgokat tehetünk, és elkerülhetjük a gonoszságokat, illetve ostobaságokat. Ebben az értelemben a Biblia az egész életre való átfogó alapelveket ad, és, ahogy a noutetikus tanácsadók gyakran emlékeztetnek minket, ezek az alapelvek elegendőek az élethez. De a Biblia elveinek effajta teljessége az alapelvek szintjén, nem pedig a részletek szintjén igaz. A viselkedéstudományok más tudományokhoz hasonlóan képesek hozzáadni az étellel kapcsolatos tudásunkhoz. Szisztematikus leírást adhatnak a bűn és az igazságosság hatásairól, bár természetesen nem ezeket a fogalmakat használva. Példaként említhetjük az alkoholizmusra hajlamosító okokat és utóhatásokat, vagy a válást és a családi problémákat, melyek egyre részletesebb és kijózanítóbb módon kerülnek feltárássra a pszichológia részéről. A kutatások rámutatnak a perfekcionizmus különböző dimenzióira és hatásaira. A genetikai és biokémiai kutatások segítenek egyre jobban megérteni a test és elme közötti igen bonyolult kapcsolatot. A géneknek, a biokémiának, a környezetnek, az egyén gondolkodásmódjának, érzelmeinek és döntéseinek relatív hozzájárulása a depresszióhoz, anorexiához, fobiákhoz, skizofréniához és a homoszexualitáshoz egyre jobban tisztázódik a kutatások során. Ez része bukott világunk felfedezésének, melyben végső soron élnünk kell. Ahogy az orvostudomány területén rengeteg rendellenességet fedeztünk már fel, és ez kimondhatatlanul sokat segített emberek millióinak, úgy a pszichológia világa az a terület, ahogy hasonló megfigyeléseket, kutatásokat végezhetünk és terápiákat dolgozhatunk ki.

Mindezek ellenére a kiemelt óvatosság helyénvaló. Emlékeznünk kell arra, hogy a tudósok sem semleges megfigyelők. Ahogy már láttuk, mindannyian hozzátevéssük a világnézetünket és látásmódunkat a leírásainkhoz, interpretációinkhoz és terápiás javaslatainkhoz. A torzulások jelen vannak minden szinten, ezért szükséges nagy óvatossággal és bölcsességgel eljárunk az igazság keresése közben. Minden az általános kinyilatkoztatással kapcsolatos kijelentést a Szentírás alapelveinek fényében kell mérlegelnünk. A Biblia az a szemüveg, amin keresztül látnunk kell a világot. És végül, ahogy már többször jeleztük, emlékeznünk kell arra, hogy a pszichológia és a szociológia puha tudományok, és ezért sokkal inkább ki vannak téve a tévedéseknek és torzulásoknak, mint a keményebb diszciplínák (pl.: fiziológia, anatómia), melyek sokkal inkább a pontos megfigyelésen, mint annak interpretációján alapulnak.

Az itt bemutatott óvatos, kreatív és Krisztus-központú integrált modellhez mind a teológia, mind a pszichológia területén való jártasság szükséges, valamint elkötelezettség a Szentírás, mint végső referenciapont iránt, mely minden más megítéléséhez szükséges „szemüveggént” működik. „A Szentírás a feljebbvaló, mivel az közvetlen és előíró... a teremtett világ szerepe alárendelt, mivel az non-verbális és a bukás óta megzavart állapotban van. A teremtett világot kell az Írás alapján értelmezni... a teológia és pszichológia 'tudományok', melyek az emberi gondolatokat foglalják rendszerbe Isten kinyilatkoztatott dolgairól. Mivel ezek emberi produktumok mindkettő

tartalmazhat emberi hibákat. Kihívást intézhetnek egymással szemben, és mindketten alá vannak vetve a Szentírásnak és a teremtett világnak.³² Néhány évvel ezelőtt Larry Crabb az *Understanding People* című művében így írt erről: „Más emberek gondolkodásának tanulmányozása, legyen ez keresztény vagy nem, jogsan provokatív. A pszichológiai adatok és elméletek katalizátorként működnek, stimulálva minket arra, hogy új utakat vegyünk fontolóra a gondolkodásunkban. Mind az értelmünk erejének, mind az intuícióinknak helyet kell adnunk a tanácsadói modellünk kiépítésében. De mindenben, amit teszünk, a Bibliát kell tennünk munkánk, és következtetéseink keretrendszerévé.”³³

Szembenézve a valósággal

Istennek a Szentírásban kijelentett igazságára bizonyítékként szolgál annak az empirikus kutatásokkal való összevetése. Ha a világ beépített fizikai és pszichológiai struktúrákkal és törvényekkel lett teremtve, akkor nem lenne meglepő azt találni, hogy a Teremtő instrukciói szerint való élet alapvetően praktikus és egészséges. Ezt láthatjuk a viselkedéstudományok néhány területén, ahol a kutatások és a tapasztalatok eredményeként úgy jutnak el a valóság keresztény szemlélettel azonos értelmezéséhez, hogy praktikus okokból közben nem fogalmazzák meg, hogy egyeznek vele. Az utóbbi 10 évben kihívást intéző hangok és jelentős véleményváltozások jelentek meg a világi terapeuták kultúrájában. Néhány rövid példa rávilágíthat erre.

A vallást, amit már jó ideje neurotikus és éretlen dolognak tartott sok terapeuta, hasznosnak nyilvánították mind a mentális, mind a fizikai egészség szempontjából³⁴. A megbocsátás, mely alig került említésre a nem hívó terapeuták között, és feltűnően hiányzott a szakirodalomból, ma a kapcsolatok helyreállításának egy igen gyakorlatias és hatékony formájaként vált ismertté³⁵. A megbocsátás természetesen az evangélium szíve, és a keresztény tanácsadók mindig is hangsúlyozták a keserűség és meg nem bocsátás destruktív hatásait. Az önbizalom növelése éveken keresztül válasz volt sok lelki problémára. Ez a nézet azonban napjainkban kétségessé vált, mivel felismerték, hogy az alacsony önbizalom valójában más problémák eredményeként jön létre, nem pedig oka valaminek, így az önbizalom szakszerűtlen megerősítése csak hamis önimádathoz vagy nárcizmushoz vezethet³⁶. A személyes erősségek és gyengeségek őszinte kezelése segít a valósághú önkép kialakításában.

A Biblia világosan kijelenti, hogy szükséges reálisan látnunk a méltóságunkat és romlottságunkat egyaránt, és megmaradnunk Isten rólunk való látásmódja mellett ahelyett, hogy saját vagy mások megítélésére hagyatkoznánk személyünkkel kapcsolatban. Az utóbbi években a válás ártalmas hatásairól szóló rengeteg kutatási eredmény tartotta vissza a pszichológusokat attól, hogy klienseiket könnyű és gyors válásra bátorítsák a házassági problémák megjelenésekor³⁷. Frank Pittman pszichiáter, író és ismert előadó, aki meggyőződéses ateista, igen kritikus a humanisztikus tanácsadással kapcsolatban, mely bátorítást ad a nárcizmusra, könnyű válásra vagy az áldozat szerepben való elmélyülésre. Inkább hangsúlyozza a házastársi hűség fontosságát, az őszinteséget, a felelősségvállalást és a megbocsátást az egészséges és boldog élet reményében³⁸. Emellett a szexuális úton terjedő betegségek és az összetört kapcsolatok kemény és romboló valósága engedte be újra a korábban megvetett szexuális önmegtartóztatásra tanító programokat az iskolák falai közé³⁹.

32 Hurley, Berry 1997, 342. o.

33 Crabb 1987, 44. o.

34 Ellison 1998; Larson, Ellis 1995; Koenig 1998

35 Al-Mabuk et al. 1998; Pingleton 1997; Time Magazine 1999

36 California 1990, Eder 1997, Eder, Mangelsdorf 1997, Mecca et al. 1989, Sullivan 2002

37 Hetherington 1988, Wallerstein 1992, 2000

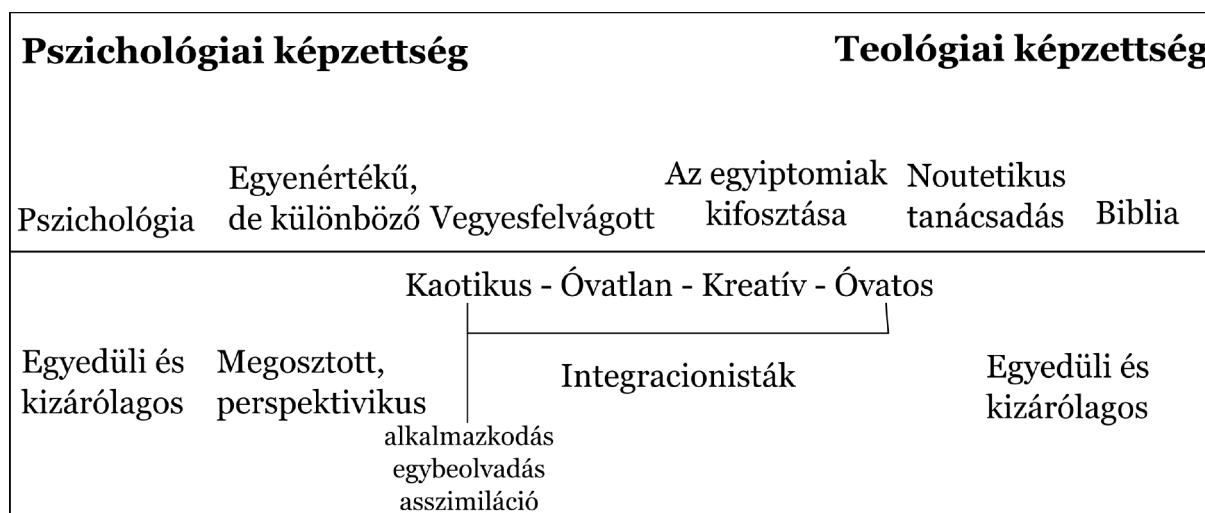
38 Pittman 1998

39 Kay 1995, Khouzam 1995, Shin 1997

Végül megemlíthető, hogy napjainkban egy olyan érdekes fejlődési pálya látható a „pozitív pszichológiának” nevezett irányzat kibontakozásával, amely helyre kívánja állítani az egyensúlyt a száz éve működő „negatív pszichológiával” szemben. Martin Seligman Maslow-t és másokat követve pozitív emberi kvalitásokkal kapcsolatos kutatásokra buzdít, melyek *„hirdetik a boldogságot és jólétet, ahogy a jellembeli erősségeket is, mint az optimizmus, a kedvesség, a rugalmasság, a kitartás és a hála... melyeket korábban erénynek neveztek.”*⁴⁰

5. A keresztény spektrum

Ha áttekintjük a teológia és pszichológia kapcsolatáról szóló keresztény nézeteket, egy igen széles spektrumot láthatunk (3. ábra). E nézetek leírásánál az integrációt szorgalmazó szakirodalomból kölcsönzött szavakat, és néhány, általam lényegesnek tartott kifejezést is felhasználtam.

3. ábra

Azok, akik a spektrumnak a pszichológia kizárólagosságát valló szélén állnak, arra hajlanak, hogy életüket „szent” és „profán” részekre osszák szét. Larry Crabb⁴¹ ezt a hozzáállást az „*egyenértékű, de különböző*” modellnek nevezi, ahol a pszichológiai és bibliai-lelki nyelvezetet szétválasztják azt gondolva, hogy ezek azért összeegyeztethetetlenek, mert az élet különböző részeiről beszélnek. Ebben az esetben kissé kisarkítva ezt a nézőpontot, mondhatjuk, hogy vasárnaponként a bibliai fogalmakat érdemes használnunk, míg a hét többi napján a freudi vagy jungi fogalmakkal írhatjuk le életünket anélkül, hogy megértenénk e két világ kapcsolatának mibenlétét. A jóval szofisztikáltabb „egyenértékű, de különböző” nézetet David Myers⁴² a „magyarázat szintjei” illetve „perspektivikus” modellel fejezi ki. Arról beszél, hogy mind a pszichológia, mind a teológia a valóság kutatásának és az arról való értekezésnek egy-egy eltérő útja. Így a pszichológia tudományának legtöbb bizonyított eredménye arra vezethet minket, hogy korrigáljuk teológiai értelmezéseinket.

A spektrum másik végén állnak a Biblia kizárólagosságát hirdető lelkigondozók, akik meg vannak győződve arról, hogy helytelen bármilyen integráció a két világ között. James Beck ezt az antipszichológia-megközelítésnek hívja, melynek képviselői szerint: *„a pszichológia bármilyen gyülekezeti használata nevetségessé teszi az evangéliumot és a gyülekezet életére és egészségére alapvető veszélyt jelent.”*⁴³ Olyan könyvek, mint a Martin

40 Vitz 2005

41 Crabb 1977

42 Myers 2000

43 Beck 2003, 23. o.

és Deide Bobgan által írt *Psychoheresy*⁴⁴ (Pszichoeretnekség); vagy Jim Oven *Christian Psychology's War on God's Word*⁴⁵ (A keresztény pszichológia háborúja Isten Igéje ellen) című könyve, illetve a *Why Christians Can't Trust Psychology*⁴⁶ (Miért nem bízhatnak a keresztények a pszichológiában) Ed Bulkley tollából mind arra a következtetésre jutnak, hogy a teológia és a pszichológia bármilyen integrációja nem lehet biblikus. Jim Craddock szerint „a szinkretizmus kétségbeesett orgiája, mely összeforrasztotta a pszichológia úgynevezett igazságait az Isten igéjének drága igazságaival, egy olyan törvényen kívüli gyermeknek adott életet, mely sem kereszténynek sem pszichológiának nem nevezhető. Ez inkább egy új vallás, amit 'pszicho-szténységnek' hívok, és ami gyorsuló ütemben veszi át az evangéliumi hit helyét napjainkban.”⁴⁷

A „noutetikus” tanácsadást alapítója, Jay Adams nevezte el, aki az 1970-es évek elején reagált az orvosi és pszichológiai modellek átható jelenlétére, visszahívva a keresztényeket Isten Igéjéhez és ahhoz a morális modellhez, amely nem fél szembenézni a felelősség és a bűn fogalmaival. A noutetikus tanácsadás napjainkra a „bibliai tanácsadás” nevet vette fel, bár rengeteg más jellegű keresztény tanácsadó is van, akik azt állítják, hogy a munkájuk méltó arra, hogy e névvel jellemezzék. A tradicionális noutetikus tanácsadók azt állítják, hogy a Szentírás teljeskörű és elegendő, tartalmazza az összes alapelvet és információt, ami az életünkhöz kell. Számukra a mentális betegség vagy a pszichopatológia nem létező vagy nem hasznos fogalom. Az élet problémái így a szervezetünk fizikai betegségeire és a bűn által okozott problémákra válnak szét – vagy a személyes bűn, vagy a mások által ellenünk elkövetett bűnök e problémák okozói. A noutetikusok táborában azonban a nézetek spektruma tágulni kezdett. Egyesek, akik az amerikai National Association of Nouthetic Counselors (NANC) szervezetéhez tartoznak, erősen ellenállnak mindenfajta integrációs törekvésnek. Mások, akiket a Christian Counseling and Education Foundation (CCEF) csoportja fémjelvez, miközben mindent szeretnének bibliai fogalmakkal leírni, látnak némi értéket a világi pszichológiában, és nyitottabbak egy megfontolt és tiszteletteljes dialógusra a két szakma között. A legtöbb integracionistával ellentétben a noutetikus tanácsadók alapvetően nem hisznek abban, hogy Isten általános kinyilatkoztatásának felfedezése fontos, Istentől kapott feladatunk lenne. Inkább azt vallják, hogy a Szentírásban található speciális kinyilatkoztatás elégséges arra, hogy egy lelki gondozási problémára alapelveket és megoldást nyújtsunk.⁴⁸

A spektrum közepén az ún. „keresztény integracionisták” sokszínű csapata található a „kaotikus és óvatlan” kategóriától kezdve – amit Crabb „vegyesfelvágottnak” nevez a teológia és pszichológia összekeverésének képessége miatt –, egészen az „óvatos és kreatív” kategóriáig – melyet ugyancsak Crabb „az egyiptomiak kifosztásának” nevez⁴⁹. Egyesek Soverson szerint „*azt gondolják, hogy a hitnek nincs szerepe a klinikai munka közben, azon kívül, amilyen hatással a lelkigondozó személyes etikájára és kegyességére van.*”⁵⁰ Ezt „nem összefüggő” integrációnak nevezi. Egyesek a szekuláris pszichológiai tudásukhoz hozzáadnak egy-egy bibliai szöveget, hogy keresztényibbnek hangozzon a terápia (ld. alkalmazkodás, egybeolvadás, asszimiláció kifejezések a 3. ábrán), míg mások igyekeznek tudatosan méltányolni a világi pszichológiában található igazságokat, és keményen dolgoznak azon, hogy meghatározzák mind a két terület közötti közös platformot, mind az össze nem egyeztethető dolgokat. A klasszikus integracionista álláspont szabatos leírására sor került már a *Psychology and Christianity: Four Views*⁵¹ (Pszichológia és kereszténység: négy nézet) című műben Gary

44 Bobgan, Bobgan 1987

45 Oven 1993

46 Bulkley 1994

47 Craddock 1993

48 Welch, Powlison 1997; Powlison 2000

49 Crabb 1977; Powlison 1993 – Az „egyiptomiak kifosztása” kifejezés egy ószövetségi történetre utal, amikor Izrael fiai az Egyiptomból való kivonulásuk estjén arany, ezüst ékszereket és ruhákat kértek az egyiptomiaktól útravalóul (ld. 2Móz 12,35). Crabb ennek analógiájára írja le azt, amikor a keresztény lelkigondozók a „világi” pszichológia számukra hasznosnak tartott elemeit felhasználják a saját szolgálatukhoz.

50 Soverson 1996, 27. o.

51 Johnson, Jones 2000

Collins tollából, aki a gyorsan növekvő American Association of Christian Counselors szervezet alapítója és korábbi elnöke. Ebben a könyvben egy olyan másik keresztény pszichológiai nézet is feltárára került, melyet Robert Roberts, a Baylor Egyetem etika professzora fejlesztett ki. Nem elhatárolódva a világi pszichológiától, Roberts arra teszi a hangsúlyt, hogy fókuszáljunk a megfigyelések és terápiák gazdagságára, melyet a korokon átívelő keresztény lelkigondozási tradíció nyújt számunkra. Szerinte „*keresztény pszichológusként nagy részben az a feladatunk, ahogy én látom, hogy helyreállítsuk a régi keresztény pszichológiát, megértsük a régi írók mondanivalóját, megvilágítsuk időtálló keresztény relevanciájukat és prezentáljuk kortársaink felé érthető és alkalmazható formában.*”⁵²

Számos népszerű keresztény lelki tanácsadó szolgálatot találhatunk még, amiknek megvannak az erősségeik és hiányosságaik a pszichológia és teológia területén. Beck⁵³ megemlíti például Neil Anderson ún. „*Krisztus-központú*” terápiáját és Ed Smith „*teofosztikus*” tanácsadási módszerét napjaink effajta irányzatai között. Több amerikai városban működnek keresztény lelkigondozó szolgálatok, olykor a gyülekezeti szolgálatok részeként, vagy éppen azok külső támogatóiként. Természetesen minden ilyen szolgálatnak meg kell fogalmaznia a saját filozófiáját és állásfoglalását a pszichológia és teológia kapcsolatáról.

Saját magunkat is el tudjuk helyezni valahol a keresztény lelki tanácsadás széles spektrumán belül. Számomra felvillanyozó lenne találni egy a hosszú és nem szerencsés „óvatos keresztény integracionista” fogalomnál jobban kifejező terminust. Az „integráció” szó ugyanis a nemzetiségi integráció politikai konnotációját hordozza, mely azt jelentené, hogy mindent egyenlőként kellene kezelni. Az „*eklektikus (válogató)*” kifejezés sem jobb, hiszen azt sugallja, hogy dolgok között mindenféle átgondolt keretrendszer vagy hit nélkül válogatunk. A „*keresztény- vagy bibliai eklektizmus*” kifejezések gyengének hangzanak. Hurding⁵⁴ (1985, 2003, 269) továbbfejleszti ezt az „óvatos eklektizmus” megjelöléssel, Powlison és Welch⁵⁵ pedig az „*átdolgozás, újrafelhasználás, reformálás, értelmezés és újraértelmezés*” fogalmait ajánlják. Igyekszünk tehát „*visszaszerezni*”, ami jogosan a miénk Isten általános kinyilatkoztatásának részeként, és „*újraformálni*” azt az eredeti bibliai gondolkodásmódon keresztül.

Az utóbbi években azok között, akiket erősen meghatároz a reformátori teológia, egyre nagyobb egység látható olyan alapvető bibliai tanításokban, mint 1, a teremtés, bűnbeesés, megváltás és jövőbeli dicsőség nagy átfogó képe; 2, a barátság, a laikus tanácsadás, a lelki vezetés és a közösség gyógyító ereje; és 3, a megszentelődéssel kapcsolatos gyakorlati igei tanítás, mely segít az embereknek növekedni és változni. E három terület alkotja a szívét napjainkban Larry Crabb (New Way Ministries; Tennent 2003) szolgálatának, illetve David Powlison és Paul Tripp (Changing Hearts, Changing Lives Seminars) missziójának. Ezekkel a bibliai alapelvekkel komolyan egyetértve Dan Allender (Mars Hill Graduate School), Diane Langberg (AACC) és mások hangsúlyozzák azt is, hogy szükség van jól felkészült tanácsadó szakemberekre, akik a különösen összetört és megzavarodott emberek felé tudnak szolgálni, hiszen az ő lelkigondozásuk sokszor többlet-tapasztalatot és -időt igényel.

Természetesen van egy másik spektrum is, melyet nem ábrázoltunk diagramon, ahol a tanácsadóknak és lelkigondozóknak el kell helyezni magukat, ez pedig a démoni befolyás és a „szellemi harc” területe. Vannak, akik szerint minden pszichológiai problémának a gyökere közvetlen démoni aktivitásra vezethető vissza, így a gyógyuláshoz például a testi vágyak, depresszió vagy függőség démonát ki kell űzni az emberből. E spektrum másik oldalán állnak azok, akik szerint az ilyen démoni aktivitás csak a bibliai időkre volt jellemző, ma azonban az ilyen fajta szabadító szolgálatok se nem relevánsak, se nem hasznosak. Ezekre két példa lehet Neil

52 Johnson, Jones 2000, 153. o.

53 Beck 2003

54 Hurding 1985, 2003, 269. o.

55 Powlison, Welch 1997, 316. o.

Anderson *The Bondage Breaker*⁵⁶ (A megkötözöttség szétszakítója), illetve David Powlison *Power Encounters*⁵⁷ (Hatalmak összecsapása) című műve. Sajnos e terület mélyebb kifejtésére a tanulmány terjedelmi korlátai nem adnak lehetőséget.

6. Konklúzió

Posztmodern világunkban, ahol az Igazság fogalmát erősen aláásta a társadalom a keresztényeknek igen fontos szerepe van a pszichológia továbbfejlesztésében. A posztmodernizmus kétoldalú: egyrészt nyitott új gondolatokra, és jól látja a tudomány határait, másrészt viszont elzárkózik az emberi természettel kapcsolatos átfogó igazság létezésének lehetséges voltától. Ahogy a tudomány mindenhatóságába vetett „rég” hit degradálódik, új ellenállást találunk az emberekben, ami kevésbé nyitott a racionális érvelésre. Mindeközben rátalálhatunk új lehetőségekre is az evangélium számára, ahogy az emberek megtapasztalják az Isten realitásán kívüli élet eredményeit, azáltal, hogy elzárkóznak az Igazság bármilyen mindenkire érvényes formája elől.

Szükséges tehát, hogy legyenek olyan nők és férfiak, akik egész életüket Krisztus uralma alatt élve képesek elvégezni az igazság és tévedés elválasztásának feladatát a pszichológia területén. Együtt küzdhetünk, visszakövetelve azokat a pszichológiai igazságokat, melyeket Isten a teremtésen keresztül kinyilatkoztatott rólunk, és összeköthetjük a pszichológiai és bibliai fogalmakat egymással, igyekezve megfelelően alkalmazni az Igazságot a hétköznapi életünk minden részletére.

Beck bölcsen rámutat az effajta törekvésekben lévő veszélyekre, melyek az egyensúly hiányából adódnak. A legtöbb szakember e területen a két tudományágból csak az egyikben képzett igazán: vagy pszichológusok, vagy teológusok elsősorban. Rávilágít arra is, hogy a tanácsadók között a pszichológiai diplomával rendelkezők az 1997 és 1998 években 12:1 arányban vannak a teológiai diplomát szerzettekkel szemben. Ahogy találóan megjegyzi: „Mindkét terület hatalmas tudásanyagot ölel át, így bármely tudós, aki egyszerre igyekszik mindkét területen magas szintre jutni, monumentális kihívással szembesül.”⁵⁸ Számomra kiváltképp értékes az a lehetőség, hogy lelkigondozókat képezhetünk teológiai szemináriumi körülmények között, ahol mindkét területen kiváló oktatást kaphatnak a hallgatók.

„Isten félelme” (Péld 1,1) valóban a bölcsesség kezdete. Az általános kinyilatkoztatás felfedezése része az elhívásunk engedelmes betöltésének, hogy uralkodjunk (1Móz 1,28). Van potenciál egészséges dialógusra és „*vas alakítja a vasat*” vitákra azok között, akik hűségesek Ahhoz, aki a Szentírást kinyilatkoztatta számunkra, és amin mint egy szemüvegen keresztül tehetjük mérlegre a pszichológiai és szociológiai „*igazságokat*”. Istennek a Bibliában található speciális kinyilatkoztatása és a Vele való kapcsolat döntő jelentőséggel bír a tévedések és bálványimádás elkerülésében.

A szerző utószava 2018-ból

Már közel 15 év telt el e tanulmány megírása óta. Habár az írás fő témája változatlanul releváns, azóta néhány fontos változás és fejlődés is történt a témában:

1. A transzperszonális pszichoterápia területén belül a tudatos jelenlét (mindfulness) gyakorlata igen népszerűvé vált, mely más terápiák kiegészítéseként nagyon hasznossá vált az extrém érzelmi hullámok szabályozásában. Ennek ellenére a terápia sokszor nem más, mint a buddhista filozófiába való implicit beveze-

56 Anderson 1990

57 Powlison 1995

58 Beck 2003, 27. o.

tés, melynek szellemiségére egyre növekvő érdeklődést mutatnak olyan nem keresztény terapeuták, akik szerint a kereszténység manapság nem igazán releváns segítség.

2. Az utóbbi 15 évben a neurológia tudománya új integráló tényezővé vált, ahogyan az agyi vizsgálatok fejlődése kimutatta, hogy az idegpályák az egyén érzelmeinek és gondolkodásának megváltoztatásával módosíthatók. A pszichoterápia és a tanácsadás így a gyógyszereléshez hasonló hatékonyságot mutat az agy megváltoztatásában. Mindez egy újraéledő optimizmusra vezetett a különböző terápiás módszerek hatékonyságával kapcsolatban (pl.: CBT, EMDR, szomatikus terápiák, tudatos jelenlét, családterápia, érzelmi fókuszú terápia... stb.), hiszen ezek egészséges irányba írják újra az agyi folyamatokat. Természetesen mindez a keresztény perspektívába is beleillik, amely vallja azt, hogy a testünk és agyunk távol került az eredeti integrált állapotától, és szüksége van újraformálódásra a megszentelődés folyamatán keresztül (a hívők számára) és az általános kegyelem által nyert gyógyuláson keresztül (nem hívők esetében). Szakirodalmi példaként lásd: Curt Thompson: *Anatomy of the Soul*, Dan Siegel: *Mindsight* és Dan Siegel: *The Pocket Guide to Interpersonal Neurobiology: An Integrative Handbook of the Mind*.

3. A lelkigondozás keresztény spektrumával kapcsolatban: a klasszikus noutetikus tanácsadók (régi NANC szervezet), akik a „biblikus tanácsadó” címet mondták a magukénak, két irányzatra bomlottak. Egyrészt megmaradt az *Association of Certified Biblical Counselors (ACBC)* szervezet a konzervatívabbak számára, a progresszívebb gondolkodók pedig inkább a *Christian Counseling and Educational Foundation (CCEF)* szervezetébe tömörülnek. Egyes lelkigondozók már nyitottabbak akár nem keresztény emberek felé nyújtott tanácsadásra is, és kezdenek elfogadni néhányat a szekuláris pszichológia megállapításai közül, bár az erre való nyitottság egyénenként változó. A keresztény pszichológia prominensebb mozgalommá vált, reagálva az integrációs törekvések igen széles spektrumának problémáira, de megtartott sokat az óvatos és Krisztuscentrikus hozzáállásából. E megközelítés zászlóvivője Eric Johnson, aki két fontos munkájában, a *Foundations for Soul Care: A Christian Psychology Proposal* és a *God and Soul Care: The therapeutic resources of the Christian Faith* című könyvekben írja le megközelítéseit, melyekben egy nagyon körültekintően biblikus és teológiai-lag korrekt alapot kíván lefektetni a keresztény lelkigondozás számára. Johnson ráadásul összehasonlítja napjaink lelkigondozói perspektíváit a *Psychology and Christianity: Five Views (2nd edition)* című könyvben szerkesztőként. Emellett minden évben rengeteg konferencia van az Egyesült Államokban, mely több ezer keresztény tanácsadót vonz különböző teológiai és pszichológiai témák feldolgozására a saját hitük és elköteleződésük szerint. Kettőt érdemes kiemelni, mely széleskörűen evangéliumi és integratív: *Association of Christian Counselors (AACC)* és *Christian Association of Psychological Studies (CAPS)*.

4. Dan Allender napjainkban a *The Allender School at the Seattle School of Theology and Psychology* intézményben tanít.

5. Ez a cikk alapvetően a tanácsadás és pszichológia egyesült államokbeli fejlődését mutatja be, habár ami akkor végbement, az manapság hasonlóan megtörténik a világ különböző részein.

Egyéb hasznos anyagok a témában:

<https://www.ccef.org/>

<https://biblicalcounseling.com/>

http://www.christianpsych.org/wp_scp/

<https://www.aacc.net/>

<https://caps.net/>

Thompson, C. (2010): *Anatomy of the Soul: Surprising Connections between Neuroscience and Spiritual Practices that can Transform your Live and Relationships*. Tyndale House Publishers, Chicago.

Siegel, D. (2012): *The Pocket Guide to Interpersonal Neurobiology: An Integrative Handbook of the Mind*. W.W. Norton and Company. Inc., New York/London.

Johnson, E. (2014): *Foundations for Soul Care: A Christian Psychology Proposal*. Intervarsity Press, Downers Grove.

- Johnson, E. (2017): *God and Soul Care: The therapeutic resources of the Christian Faith*. Intervarsity Press, Downers Grove.
- Johnson, E. (2010): *Psychology and Christianity: Five Views (2nd edition)*. Intervarsity Press, Downers Grove.

7. Irodalomjegyzék

- Al-Mabuk, R. H., Dadrick, C. V. L., Vanderah, K. M. (1998): Attribution Training in Forgiveness Therapy. *Journal of Family Psychotherapy*, 9(1), 11-30.
- Allender, D. (1990): *The Wounded Heart*. NavPress, Colorado Springs.
- Allender, D., Longman, T. (1992): *Bold Love*. NavPress, Colorado Springs.
- Anderson, N. (1990): *The Bondage Breaker*. Harvest House, Eugene.
- Beck, J. R. (2003): The Integration of Psychology and Theology: An Enterprise Out of Balance. *Journal of Psychology and Christianity*, 22, 20-29.
- Benner, D. (1988): *Psychotherapy and the Spiritual Quest*. Baker Books, Ada.
- Bobgan, M., Bobgan, D. (1987): *Psychoheresy*. Eastgate Publishers, Santa Barbara.
- Bowlby, J. (1969): *Attachment and Loss*. Hogarth, London.
- Bulkley, E. (1994): *Why Christians Can't Trust Psychology*. Harvest House, Eugene.
- California Task Force to Promote Self-Esteem. (1990): *Towards a State of Self-Esteem*. California State Department of Education, Sacramento.
- Calvin, J. (1936): *Institutes of the Christian Religion, vol. 1. 7th ed.* Trans. Allen, J., Presbyterian Board of Christian Education, Philadelphia.
- Calvin, J. (1962): *Institutes of the Christian Religion, vol. 1.* Trans. Beveridge, H., Clarke, J. et al.
- Clebsch, W. A., Jaekle, C. R. (1964): *Pastoral Care in Historical Perspective*. Prentice-Hall, Inc.
- Comer, R. J. (2004): *Abnormal Psychology*. Worth Publishers, New York.
- Crabb, L. (1977): *Effective Biblical Counseling*. Zondervan, Grand Rapids.
- Crabb, L. (1987): *Understanding People*. Zondervan, Grand Rapids.
- Craddock, J. (1993): *The Shrinking of the Church. 1st Monday*, 2, 6.
- Eder, R. A. (1997): The Overemphasis of Self-Esteem. *St. Louis Post-Dispatch*, April 17.
- Ellison, C. G. (1998): Symposium in Religion, Health, and Well-Being. Introduction to the Symposium. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37, 4.
- Fidelibus, J. (1996): Being of Many Minds: The Post-Modern Impact on Psychotherapy. In: McCallum, D. (ed): *The Death of Truth*. Bethany House Publishers, Minneapolis, 143-162.
- Frame, J. (1995): Van Til on Antithesis. *Westminster Theological Journal*, 57, 86. From Van Til, C. (1974): *Introduction to Systematic Theology*. Presbyterian and Reformed Publishing Company.
- Gregen, K. J. (1991): *The Saturated Self*. Basic Books, New York.
- Hetherington, E. M. (1988): Parents, Children and Siblings Six Years After Divorce. In: Hinde, R., Stevenson-Hinde, J. (eds.): *Relationships Within Families*. Clarendon Press, Oxford, 311-331.
- Hurding, R. (1985,2003): *Roots and Shoots: A Guide to Counseling and Psychotherapy*. Hodder and Stoughton, London.
- Hurding, R. (1988): *The Tree of Healing*. Ministry Resource Library, Grand Rapids.
- Hurding, R. (1998): *Pathways to Wholeness: Pastoral Care in a Postmodern Age*. Hodder and Stoughton, London.
- Hurley, J. B., Berry, J. T. (1997): The Relation of Scripture and Psychology in Counseling from a Pro-Integrative Position and Response to Powlison and Welch. *Journal of Psychology and Christianity*, 16, 4.
- Johnson E. L., Jones, S. L. (2000): *Psychology and Christianity: Four Views*. Inter Varsity Press, Grove.
- Jones, S., Butman, R. (1991): *Modern Psychotherapies*. Inter Varsity Press, Grove.
- Kálvin, J. (1552): *Institutio Christianas Religionis I. – II. A keresztyén vallás rendszere*. Református Egyházi Könyvtár, Új folyam 7, Budapest. Fordította: Buzogány Dezső.

- Kay, L. (1995): Adolescent Sexual Intercourse: Strategies for Promoting Abstinence in Teens. *Postgraduate Medicine*, 97(6), 121-127.
- Khouzam, H. R. (1995): Promotion of Sexual Abstinence: Reducing Adolescent Sexual Activity and Pregnancies. *Southern Medical Journal*, 88(7), 709-711.
- Koenig, H. R. (1995): *Handbook of Religion and Mental Health*. Academic Press, San Diego.
- Kuhn, T. (1962): *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press, Chicago.
- Larson, D. B., Ellis, A. (1995): On Religion and Mental Health. *Insight on the News*, 11:10.
- Maslow, A. (1968): *Toward a Psychology of Being*. Van Nostrand, New York.
- McNeill, J. (1951): *A History of the Cure of Souls*. Harper & Brothers, New York.
- Mecca, A. M., Smelser, N. J., Vasconcellos, J. (1989): *The Social Importance of Self-Esteem*. University of California Press, Berkeley.
- Myers, D. G. (2000): A Levels of Explanation View. In: Johnson, E. L., Jones, S. L. (eds.): *Psychology and Christianity: Four Views*. Inter Varsity Press, Downers Grove, 54-83.
- Oden, T. (1994): *Classical Pastoral Care*. Baker Books, Ada.
- Owen, J. (1993): *Christian Psychology's War on God's Word*. Eastgate Publishers, Santa Barbara.
- Pingelton, J. P. (1997): Why We Don't Forgive: Biblical and Object Relations Theoretical Model for Understanding Failure in the Forgiveness Process. *Journal of Psychology and Theology*, 25(4), 403-413.
- Pittman, F. (1998): *Grow Up*. Golden Books, New York.
- Polanyi, M. (1958): *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. University of Chicago Press, Chicago.
- Powlison, D. (1992): Integration or Inundation. In: Horton, M. (ed.): *Power Religion*. Moody Press, Chicago.
- Powlison, D. (1993): Critiquing Modern Integrationists. *The Journal of Biblical Counseling*, 11, 24-34.
- Powlison, D. (1995): *Power Encounters: Reclaiming Spiritual Warfare*. Baker Books, Ada.
- Reifman, A., Villa, L. C., Amans, J. A., Rethinam, V., Telesca, T. Y. (2001): Children of Divorce in the 1990s: A Meta-Analysis. *Journal of Divorce and Remarriage*, 36(1-2), 27-36.
- Rogers, C. (1961): *On Becoming a Person*. Houghton Mifflin Company, Boston.
- Shakespeare, W. (1974): As You Like It, act 2, sc. 1, lines 16-17. In: *The Riverside Shakespeare*. Houghton Mifflin Company, Boston.
- Shin, A. (1997): Just Don't Do It!—It didn't get much notice then, but last year's welfare overhaul gave a high priority to sexual abstinence instruction. *National Journal*, 29 (43), 2161.
- Soverson, R. (1996): The Faces of Integration. *Christian Counseling Today*, 4(1), 27-30.
- Sullivan, A. (2002): Lacking in Self-Esteem? Good for you! *Time Magazine*, October 14, 102.
- Tennent, A. (2003): A Shrink Gets Stretched: Why Psychologist Larry Crabb Believes That Spiritual Direction Should Replace Therapy. *Christianity Today*, May, 52-59.
- Time Magazine (1999): Religion. *The Power of Forgiveness*. April 5, 54.
- Vitz, P. (2005): Psychology in Recovery. *First Things*, 151.
- Wallerstein, J. (1992): Children of Divorce: Ten Years After. In: Strong, B., DeVault, C. (eds.): *The Marriage and Family Experience*. West Publishing Company, St. Paul.
- Wallerstein, J., Lewis, J., Blakeslee, S. (2000): *The Unexpected Legacy of Divorce: A 25-Year Landmark Study*. Hyperion, New York.
- Welch, E., Powlison, D. (1997): Every Common Bush Afire with God?: The Scripture's Constitutive Role for Counseling, and Response to Hurley and Berry. *Journal of Psychology and Christianity*, 16, 303-322.